

FRI-110-2-SSH(S)-10

**FEATURES OF THE SUBORDINATE CIRCUMSTANTIAL SENTENCES
FOR A DISCOUNT IN THE STORY “UNHAPPY FAMILY”
BU VASIL DRUMEV**

Donka Radeva Ilieva

Senior teacher in philosophy, history, bulgarian language and literature-
first professional qualification

“Vasil Levski” secondary school, Dulovo, Silistra Region

Phone: 0886368008

E-mail: ilieva_d@mail.bg

***Abstract:** The article presents the era in which Vasil Drumev works, which is characterized by the diversity and dynamics of socio-historical processes. Attention is drawn to the fact that the new economic conditions changed the thinking of the Revival man and gradually imposed a tendency towards secular education.*

The object of study is the specifics of the language of Vasil Drumev - emphasis is placed on the retreat sentences as part of the syntax of "Unhappy Family". The use of the subordinate circumstantial sentences for a discount, their function and their position in the composition of the complex sentence are traced. The research goes in several directions: the types of subordinate clauses are classified, the allied relations that introduce the subordinate clauses are analyzed, and the position of the subordinate clauses in relation to the main one is traced

***Keywords:** syntax, Bulgarian language, sentence, difficult sentence, depreciatory references*

***JEL Codes:** L10, L11*

ВЪВЕДЕНИЕ

Времето, в което твори Васил Друмев, се характеризира с пъстрота и динамика на обществено-историческите процеси. Новите стопански и икономически условия променят мисленето на възрожденския човек и постепенно налагат тенденция към светско образование. С появата на „Буквар с различни поучения“ на Петър Берон през 1824 г. се засилва интересът към училищата и новите методи на преподаване. През 50-те и 60-те години на XIX в. се появяват много новобългарски училища и читалища, пробуждат се духовността и творческите сили на народа. Появяват се личности като Г. С. Раковски, П. Р. Славейков, Й. Груев, Н. Михайловски, Ив. Богоров, Г. Кръстевич, С. Филаретов, Л. Каравелов, Д. Войников, Ил. Блъсков и др. Поставя се началото на революционния печат. Излизат първите български списания с материали от общопросветен характер.

„Езикът е огледало на епохата“ (Andreychin, L., 1973), той е от първостепенно значение за консолидацията на нацията и затова неговата унификация се възприема като проект на всички образовани (Alexandrova, T. 2008). „Български книжици“ (излиза от 1858 до 1862 г. в Цариград) е едно от престижните списания, в което през 1860 г. В. Друмев публикува повестта си „Нешастна фамилия“. „Нешастна фамилия“ е сред „творбите, които са родени заради Възраждането“, като "в своите творби авторите са пожелали да изправят пред очите на читателя българина такъв, какъвто са искали да стане" (Nalbantova, E., 2012). Повестта заема особено място сред възрожденската художествена проза поради няколко причини: тя е плод на осъзнатата необходимост от „собствено българска повест“; придобива популярност и достига до широк кръг читатели; езикът на повестта е конкретно свидетелство за пъстротата в правописа и за развоя на книжовния език през този период, като „съсредоточава в себе си тенденции, симптоматични за литературния процес през 60-80-те години на XIX век.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Повестите на Васил Друмев са били обект на редица проучвания (Pavlova, S., 1979; Ivanova-Mircheva, D., 1957; Getsov, A., 1992). С цел по-задълбочено изследване спецификата на езика на Васил Друмев на синтактично ниво, в статията се поставя поставен акцент на отстъпителните изречения като част от синтаксиса на „Нешастна фамилия“. Проследява се

употребата на подчинените обстоятелствени изречения за отстъпка, тяхната функция и позицията им в състава на сложното изречение. Изследването върви в няколко насоки: класифицират се видовете подчинени отстъпителни изречения, анализират се съюзните връзки, които въвеждат подчинените отстъпителни изречения, и се проследява позицията на подчинените изречения спрямо главното. Още в началото се обръща внимание на факта, че отстъпителните изречения са с ниска честота на употреба спрямо другите видове подчинени обстоятелствени изречения: за време, за място, за начин и др., които са с по-висока е фреквентност в повестта.

Отстъпителните отношения притежават сложна специфика. Те изразяват различни отношения между признаци на предмети, свойства и др. В сложното съставно изречение с подчинено отстъпително основен елемент е подчинителното обстоятелствено отношение за отстъпване, а противопоставянето е следствие от неговия характер. Подчинените обстоятелствени изречения за отстъпка разкриват „условие, което възпрепятства осъществяването на явлението, за което става дума в главното изречение, но това условие не е толкова силно, за да го осуети. Явлението, за което става дума в главното изречение, се осъществява - независимо от „притесненията”, които му създава условието, изразено чрез подчиненото обстоятелствено изречение“ (Nedev, Iv., 2014). Подчинителното отношение винаги се изразява от съответен подчинителен съюз.

За по-детайлното представяне спецификата на отстъпителните изречения в повестта „Нешастна фамилия“, които са обект на изследване, първо се изяснява техният **синтактичен статус**. Базирайки се на възприетата в синтактичната литература класификация, разглежданите изречения са сложни съставни с подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка. Езикът на повестта е богат и образен (съпоставен с други текстове от същия исторически период) и в много случаи сложното изречение съдържа повече прости изречения и се създават различни разновидности на сложно съставно изречение или сложно смесено изречение. Имайки предвид това, се анализира отстъпителната семантика, начинът на нейното изграждане и компонентите, които влизат в състава ѝ. В този смисъл отстъпителните отношения са открити и коментирани, а останалите изречения се посочват само като контекст, без да оказват влияние на синтактичните отношения или анализа. Ето примери за такъв тип реализация: **Макар да ми си зет, но аз нямах никакво намерение да ти съобщавам никаква тайна, защото в тебе тече гяурска кръв; но сега, като се лиших от Омара и като син ми Али ме принуди да го прокълна – ти ми си сега наместо син, брат, зет и приятел...** (стр. 65)

Обект на наблюдение е и **фразоредът**, т.е. коментира се взаимното разположение на главното и подчиненото изречение за отстъпка. Теоретично са възможни три фразоредни варианта – с постпозиция, препозиция и интерпозиция на подчиненото спрямо главното изречение. Изясняването на **семантичната специфика на отстъпителните изречения** се свързва с признака „степен на „съпротивление” срещу осъществяването на явлението, за което става дума в главното изречение. Въз основа на този признак могат да бъдат обособени **констативни и обобщителни** подчинени обстоятелствени изречения за отстъпка. **Констативните представят само констатация**, че се „съпротивлява” срещу осъществяването на явлението, за което става дума в главното изречение (Nedev, Iv., 2014). Те се свързват с главното изречение чрез съюзите: *въпреки че, ако и да, при все че, при всичко че, макар че, макар да, макар и да* и др. **Обобщителни** подчинени обстоятелствени изречения за отстъпка представят това съпротивление в най-високата му степен, като, независимо от високата му степен, явлението, за което става дума в главното изречение, се осъществява. При тези отстъпителни изречения се използват като съюзна връзка различни съчетания: такива, изградени от относително местоимение или местоименно наречие, като към него е добавено съюзното образуване *и да (който и да, какъвто и да, където и да* и др.), както и съчетания, изградени от частицата *даже (и)* и вече посочените местоимения и местоименни наречия (*даже и който, даже и какъвто, даже и където* и др.)

В повестта „Нешастна фамилия“ се наблюдават и **констативни и обобщителни** подчинени обстоятелствени изречения за отстъпка – анализирани са последователно, като се

поставя акцент на свързващия елемент. Сред изречения преобладават тези, в които за подчинителна синтактична връзка между подчиненото обстоятелствено изречение за отстъпка и главното служи сложният съюз *макар че, макар (и) да*. Тези отстъпителни изречения са *констативни* и от гледна точка на **фразореда** са възможни три варианта: на постпозиция, на препозиция и на интерпозиция на подчиненото спрямо главното изречение. В повестта се наблюдават изречения и в трите позиции. Особеност, характеризираща елементите на сложните съюзи, които въвеждат подчинените отстъпителни изречения (както констативни, така и обобщителни), е тяхното разделно свързване: те не винаги са в позиция един до друг, като понякога между тях могат да се „вмъкнат“ различни части на изречението. В случая се наблюдава съществително име, заело позиция между елементите на сложния съюз *макар че*.

Макар разбойникът че свари да рани Вълка, но Вълко, без да гледа на раните си, измъкна от разбойниковите уста дългия нож и с него разсече тялото му на части. (стр.13)

Семантиката на отстъпителния израз, който се въвежда чрез сложния съюз *макар че* е разнообразна. В посоченото изречение общото значение на отстъпка може да се диференцира семантически като **сблъсък на субекта (героя) с конкретни обстоятелства, които той игнорира**: „Макар разбойникът че свари да рани Вълка“ – раняването се игнорира от героя, като „сблъсъкът“ не е статичен фрагмент, рамкиран във времето, а е динамичен и търпи развитие. Игнориране на конкретните обстоятелства от страна на субекта имаме и в друго отстъпително изречение:

Макар около това място да няма сега гъста и голяма гора, но пътникът всякога с трепетно сърце минава през там и често се случват там големи нещастия... (стр. 16)

И тук са посочени конкретни обстоятелства, които се игнорират: „макар около това място да няма гъста и голяма гора“. Добавяйки показателното местоимение „това“, подчиненото изречение доуточнява локализацията и съсредоточава вниманието на читателя върху конкретното „място“, за което пише авторът. И в това изречение откриваме „вмъкване“ на думи между елементите на сложния съюз *макар да*, като броят на лексемите е увеличен. Възможно е подчиненото обстоятелствено изречение за отстъпка да е в интерпозиция – да разделя главното изречение:

Вълко, макар и да беше стар, но в него живееше още юнашкия дух и телесните му сили още не бяха го оставили.

Общото значение на отстъпка в това изречение се експлицира на базата на оксиморона, т.е. чрез съчетаването на две качества на субекта, които са контрастни, привидно несъчетаеми, дори парадоксални на пръв поглед. Чрез семантиката на подчиненото изречение се визира възраст, психическо и емоционално състояние на субекта. Майсторският подбор на лексеми от автора създава контрастна изразителност и придава на героя жизненост, бодрост: „старецът е с юнашки дух“. Две несъвместими човешки „състояния“ на конкретен субект откриваме и в общото значение на отстъпка на следното изречение:

А всички други гледаха с голямо удивление на Владя, защото те никога не бяха го виждали да плаче; те, макар да бяха уверени, че и Влади е като тях човек, но такожде бяха убеждени, че татко му е самодив и че у Владя има нещо си от самодивство. (стр. 43)

Влади притежава две качества: той е „човек“, но същевременно „има нещо си от самодивство“. Интересно е съчетаването в рамките на изречението и на следните глаголи: *бяха уверени* и *бяха убеждени*. Чрез употребта и на двата глагола се изразява сигурност и непоколебимост – състояние на героите, което е позиционирано във времето и не подлежи на промяна. И същите тези герои са убедени, че субектът (Влади) притежава и двете, взаимноизключващи се, качества. Подобно съчетаване на две противоположни действия на един и същ субект се наблюдава и в следното изречение:

Аклъ бей толкоз много се радваше, щото, макар да каза „слушам“, но не чу нищо от онова, що му каза младият яничарин.

Различна е семантиката, експлицирана в изречението:

- *Ний не се страхуваме от смърт, макар тя да бъде и най-люта — смирено рече Вълко, — ти не можеш уби нас...*

Местоимението *тя*, което разделя компонентите на съставния съюз *макар да*, замества съществителното име *смърт* от главното изречение, като същевременно поставя смислов акцент върху него. Открояват се и други отстъпителни изречения, които имат фразоред, подобен на изброените по-горе (подчиненото отстъпително изречение е в интерпозиция). Интерес представляват тези от тях, в които сложният отстъпителен съюз *макар да* е в контаминация с усилителната частица *и*.

*Джамал бей, **макар и да** се старееше много, за да ни стори зло, но никак не можеше, защото ний имахме други защитник. (стр. 22)*

*Влади, **макар и да** не знаеше какво ще прави татко му, понеже той не чу, че се хлопа вън, но изпълняваше всичкото негово поръчване. (стр. 31)*

В повестта са употребени изречения, в които, освен отстъпителните съюзи допълнително е използван и *съчинителен съюз за противопоставяне* (*но, обаче, та, ала, ама и др.*). По този начин авторът допълнително набляга върху противопоставянето и го подчертава.

*Влади, **макар и да** позна чича си, **но** не рачи да му се каже кой е, а като стана, каза му с нажален глас: (стр. 39)*

В съвременния български език се смята, че най-често подчиненото изречение следва главното и това е естествената конструкция на българското изречение. В повестта „Нещастна фамилия“ обаче има употребено само едно изречение с този фразоред: подчиненото отстъпително изречение, въведено със сложния отстъпителен съюз *макар и да* се намира в постпозиция спрямо главното изречение.

*- Нека знаят храбрите кърджалии, че който ми се противи, който не изпълнява волята ми и не слуша думите ми — тъй ще бъде наказан, **макар и да** е и най-първият ми чиновник! (стр. 71)*

В повестта могат да се открият изречения, в които се наблюдава наличието на двукратна употреба на отстъпителния съюз *макар да*. Първият от съюзите се намира в препозиция (въвежда подчинено изречение, което стои пред главното изречение) и между елементите му са въведени две съществителни собствени имена. Вторият сложен съюз, който също въвежда подчинено отстъпително изречение, се намира в позиция след първия, като двата му компонента са в непосредствена близост.

***Макар** Велико и Стоян **да** бяха много слаби и **макар да** течеше от тях много кръв, но началникът на разбойниците пак повеля яко да ги свържат. (стр. 15)*

Посредством тази повторителност противопоставянето се засилва – подчертават се раните и слабостта на героите, но същевременно се изменя характеристиката на цялата конструкция, като акцентът всъщност е поставен на тяхната сила, на страха, който *началникът на разбойниците* *изпитва от Велико и Стоян* и *затова заповядва да ги вържат здраво* („повеля яко да ги свържат“). Чрез посочената повторителност е изразена експресия. Повторителност – двукратна употреба на подчинени изречения, въведени със сложния съюз *макар да* – се наблюдава и в следното изречение:

***Макар** той **да** не можеше нищо да види от страшния мрак, който беше покрил шумненската окръжност, и **макар** грозният гръм и ослепителната светкавица **да** го провеждаха в голям страх, но той все внимателно гледаше към ближната гора (която сега се назовава Илчев баир). (стр. 56)*

И тук, посредством повторителността на сложния съюз *макар да*, се засилва отстъпителното отношение. Семантиката на изречението е подсилена чрез прилагателните имена: *страшния (мрак), грозният (гръм), ослепителната (светкавица)* – *мракът и страхът* се възприемат почти зрително, като впечатлява съчетаването на две противоположни позиции, изразени чрез глаголите *да види* и *гледа*: *не можеше нищо да види*, *но той все внимателно гледаше*. И в това изречение лексеми „разделят“ съюзни елементи: словосъчетанието „*грозният гръм и ослепителната светкавица*“ заема позиция между компонентите на сложния отстъпителен съюз. Друг начин на свързване на подчиненото обстоятелствено изречение за отстъпка с главното изречение в повестта е чрез сложни отстъпителни съюзи с елемент *да*. Съюзът *да* и глаголят в подчиненото изречение са винаги тясно свързани, образувайки *да*-конструкция. Тяхната позиционна близост се отбелязва и интонационно.

- *Ти и да искаш да доведеш някого, той не ще рачи да дойде... (стр. 17)*

- *Дето и да е отишъл — извика Осман, — но ний трябва да се запазим.*

За тези изречения, в които авторът е употребил сложният съюз *и да*, е характерна една особеност: *и* е постоянен елемент на сложния съюз, а не усилителна частица. Понякога в изреченията се подчертава отстъпителната функция на сложните отстъпителни съюзи с елемент съюза *да* – в тях сложният отстъпителен съюз е в контаминация с усилителната частица *и*, която е в препозиция спрямо съюза *да*. Сложните отстъпителни съюзи могат да съществуват в два варианта – с частицата *и* и без частицата *и*: *ако и да* и *ако да*, *макар и да* и *макар да*, *ако ще би и да* и *ако ще би да* и пр. В повестта „Нещастна фамилия“ има изреченията, в които е употребен сложният съюз *ако да*. В тях подчиненото изречение е в препозиция, а в сложния съюз не е включена усилителната частица *и*:

Ако да нямаше християнски дух, тая бедна жена скоро щеше да се убие сама, понеже нещастията ѝ бяха твърде големи.

Ако да знаеш колко е священо за нас това място, ти не ще ме принуждаваш да го оставя... (стр. 21)

— *Мене не трябва да благодариш — рече Пометко, — но на кучето си Глока; защото ако да* не беше Глок, ти досега щеше да си на онзи свят...

— *Ако да* не беше я променил (вярата), той не щеше да побегне наедно с проклетата гяурка и с майка си... (стр. 61)

Значително по-рядко се срещат *обобщителни* подчинени обстоятелствени изречения за отстъпка. Реализиране на отстъпително отношение в сложно съставно изречение, при което подчиненото изречение се намира в интерпозиция, се наблюдава в следния случай:

Моето сърце, колкото и да беше раздрано от печал, но в тази минута се изпълни с радост. (стр. 26)

В изречението е употребено съюзното съчетание *колкото и да*, чрез което се въвежда подчинителното изречение за отстъпка. Отстъпителното отношение се засилва чрез употребата и на допълнително използвания съчинителен съюз за противопоставяне *но*. Семантиката на изречението, изградена на базата на контраста, се оцветява емоционално и чрез използването на лексеми, визиращи напълно полярни чувства: „радост“ и „печал“. В две изречения е употребено съюзното съчетание *каквото и да*, което осъществява връзката между главното и подчиненото изречение за отстъпка. Подчиненото изречение се намира в интерпозиция.

И тъй, каквото и да сънуваме или предчувстваме, то е все пустота. (стр. 82)

Аз съм изпитал няколко пъти: каквото и да предчувствам, все се изпълнява. (стр. 82)

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В доклада е „погледнато“ към повестта „Нещастна фамилия“ от един конкретен ракурс – отстъпителните изречения като част от синтаксиса на Васил Друмев. Разработката е своеобразно продължение и допълнение към изследванията, посветени на автора, но неговият език все още е пространство, което предстои да бъде опознато и проучено по-задълбочено.

ИЗВОД

В повестта „Нещастна фамилия“ се срещат сравнително малко на брой сложни съставни с подчинени обстоятелствени изречения за отстъпка. Срещат се и констативни, и обобщителни подчинени обстоятелствени изречения за отстъпка. С най-висока фреквентност са изреченията със съюзна връзка *макар че*, като често сред елементите на сложния съюз „се вмъкват“ една или няколко лексеми. Преобладават изреченията, в които подчиненото изречение за отстъпка се намира в интерпозиция. Употребата на отстъпителните изречения обогатява езика на автора, като му придава образност и емоционалност.

Забележка: Използвани са изречения от изданието „Нещастна фамилия“, Изд. „Захарий Стоянов“, С. 2003

REFERENCES

- Alexandrova, T. (2008). The Bulgarian literary language as a national identification project during the Revival // In: Bulgarians, literature, the language of the XIX - XX century, BAS, Institute for Bulgarian language "Lyubomir Andreychin" (**Оригинално заглавие:** *Александрова, Т. (2008). Българският книжовен език като националноидентификационен проект през Възраждането* // В: *Българите, книжовността, езикът XIX – XX век, БАН, Институт за български език „Любомир Андрейчин“*)
- Andreychin, L. (1973). Unification Processes in the Bulgarian Literary Language in the First Two Decades after the Liberation. Bulg. ez., № 5, 361—371. (**Оригинално заглавие:** *Андрейчин, Л. (1973). Унификационни процеси в българския книжовен език през първите две десетилетия след Освобождението. Бълг. ез., № 5, 361—371.*)
- Vachkova, K., R. Rusinov, P. Radeva, M. Georgieva. (1992). Vasil Drumev - Kliment Tarnovski in the cultural and political history of Bulgaria. Anniversary collection. Varna. (**Оригинално заглавие:** *Вачкова, К., Р. Русинов, П. Радева, М. Георгиева. (1992). Васил Друмев – Климент Търновски в културната и политическата история на България. Юбилеен сборник. Варна.*)
- Vasilev, St. (1957). Language and style of Vasil Drumev, S.. (**Оригинално заглавие:** *Василев, Ст. (1957). Език и стил на Васил Друмев, С.*)
- Getsov, A. (1992). Observations on the period in the stories of Vasil Drumev. - Language and literature. Book 5, pp. 55–63. (**Оригинално заглавие:** *Гецов, А. (1992). Наблюдения върху периода в повестите на Васил Друмев. – Език и литература. Кн. 5, с. 55–63.*)
- Ivanova-Mircheva, D. (1957). The Language of Drum's Tales. - In: Bulgarian language, book. 4, pp. 318 - 334. (**Оригинално заглавие:** *Иванова-Мирчева, Д. (1957). Езикът на Друмевите повести. – В: Български език, кн. 4, стр. 318 – 334.*)
- History of the New Bulgarian Literary Language, BAS, Sofia 1989. (**Оригинално заглавие:** *История на новобългарския книжовен език, БАН, С. 1989*)
- Nalbantova, E. (2002). The Revival Man - Utopias and Realities. (**Оригинално заглавие:** *Налбантова, Е. (2002). Възрожденският човек - утопии и реалности.*)
- Nalbantova, E. (2012). Because of the Revival. Reading for students and others tempted. UI "St. St. Cyril and Methodius", VT. (**Оригинално заглавие:** *Налбантова, Е. (2012). Заради Възраждането. Четиво за студенти и други изкушени. УИ "Св. св. Кирил и Методий", VT.*)
- Nedev, Iv. (2014). Bulgarian language. Syntax and Punctuation, Ed. RITT, Silistra, p. 361. (**Оригинално заглавие:** *Недев, Ив. (2014). Български език. Синтаксис и пунктуация, Изд. РИТТ, Силистра, стр. 361*)
- Pavlova, S. (1979). Observations on nouns of literary origin in the novel by Vasil Drumev "Unhappy family" // In: Studies in the history of the Bulgarian literary language of the last century, Institute of Bulgarian Language. BAS, (**Оригинално заглавие:** *Павлова, С. (1979). Наблюдения върху съществителните от книжовен произход в повестта на Васил Друмев „Нещастна фамилия“ // В: Изследвания из историята на българския книжовен език от миналия век, Институт за български език. БАН.*)